

AZ ELMEORVOS SZAKÉRTŐK SZEREPE A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ EMBERÖLÉSSSEL KAPCSOLATOS ÜGYEKRE

KURIS KINGA

1. Általánosságban a szakértőkről

Habár a művészeti ábrázolásokban Justitia az igazságszolgáltatás magányos hőse, a valóságban akarva-akaratlanul Fortuna is felbukkan. Az igazságszolgáltatást a kollektív bölcsesség teremtette, amely jogszabályi alapokon nyugszik, így e téren Fortunának aligha van esélye érvényesülni. Azonban egy eljárás végkimenetele szempontjából nem mellékes, hogy melyik bíró, ügyész kapja az adott ügyet, s továbbmenve mennyire sikeresen valósul meg a szakértőnek a kiválasztása. Ha mindezt figyelembe vesszük, be kell látnunk, hogy Fortunának bérelt helye van a tárgyalótermekben.¹ Ha az eljárás során a bizonyítandó tény megállapításához, megítéléséhez különleges szakértelemre van szükség, akkor szakértőt kell alkalmazni.² Bizonyos esetekben ez csupán egy lehetőség, ami a jogalkalmazó döntésének megalapozottságát szolgálja, viszont néhány esetben mellőzhetetlen.

A Be. 99. § (2) bekezdése szerint szakértő alkalmazása kötelező, ha

- a) bizonyítandó tény, illetőleg az eldöntendő kérdés személyes kóros elme-állapota, illetőleg kábítószerfüggősége,
- b) a bizonyítandó tény, illetőleg az eldöntendő kérdés kényszergyógykezelés szükségessége
- c) a személyazonosítást biológiai vizsgálattal végzik
- d) elhalt személy kihantolására kerül sor.

¹ BÁNYAI István: „Egy igazságügyi szakértő naplójából” Az igazságügyi szakértői bizonyítás módszertani kérdései. *Közjegyzők Közlönye*, 2014/5. 28.

² 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról (Be.) 99. § (1) bekezdés.

A bűncselekmény pszichikai mozzanatait illetően nagyon nehéz meghatározni, hogy mettől igényelnek különleges szakismeretet, s meddig elegendő a büntetőeljárást folytató hatóság jogászai szakképzettsége, valamint annak gyakorlatával együtt járó lélektani ismerete. Az igazságügyi elmeorvos igénybevételére a büntetőeljárásban a terhelt beszámítási képességének vizsgálatánál van szükség. El kell dönteni azt, hogy a terhelt az elmeműködés kóros állapotában követte-e el a cselekményt vagy sem. A bűncselekmény elkövetésekor tisztázásra szorul a rendellenes lelkiállapotok tekintetében, hogy kizárták, illetőleg korlátozták-e a terheltnek azt a képességét, hogy cselekményének társadalomra veszélyes voltát felismerje, vagy ennek a felismerésnek megfelelően cselekedjen.³ Dolgozatomban szempontjából releváns igazságügyi szakértői tevékenységgel kívánok a továbbiakban foglalkozni. Igazságügyi szakértői tevékenységnek nevezzük az igazságügyi szakértő által folytatott minden eljárást, ami szakvélemény adására irányul.

1.1. Napjainkban felmerülő problémák

Napjainkban a jogbiztonság megőrzésének szempontjából jogos elvárásnak tekinthető, hogy rendelkezésre álljon az igazságügyi szakértő kirendelése esetén egy kellő részletességű kompetencia lista, mely tartalmazza a tevékenységüket és közérthetően a módszertanukat. Hiszen minden ügy esetében fontos, hogy egy kompetens szakértőhöz kerüljön.

A kompetencia kérdése komoly szakmai dilemmát vet fel, mégpedig azt, hogy mi a fontosabb: a magas szintű speciális szakmai ismeret, vagy az igazságügyi szemléletű szakértői látásmód, gyakorlat? Persze erre az azonnali válasz az, hogy mindkettő, ám ez a valóságban ritkán valósul meg. A tudomány és technika fejlődésének következtében egyre nagyobb a szakosodás, ezáltal egyre szűkebb mozgástérrel rendelkezik egy szakértő.

Ha lehetne minden speciális szakértelmet igénylő területre szakértőt találni, akkor ez azt vonná maga után, hogy a szakértők ritkán jutnának feladathoz, ami alulfoglalkoztatottságot eredményezne, ez pedig gyakorlatlanságot. Ugyanakkora problémát keletkeztetne mindez a szakértői munkára, mint az aktuális szakmai ismeretek hiánya.⁴

³ GYARMATI Anita: *Szakértők bevonása a büntetőeljárásban*. Szakdolgozat. Debreceni Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszék, 9. <http://epitesz.eng.unideb.hu/uploads/2012/2012-osz-3306/szakdolgozat1.pdf> letöltve: 2016. 05.04.

⁴ BÁNYAI i. m. 28–29.

Szakértő kirendelése szakértői kompetencialista alapján történik. Ezzel az a probléma, hogy a közjegyző, bíró el tudja dönteni, hogy a szakértő rendelkezik-e jogosultsággal, megoldódik, de azt nem, hogy a szakértő ért-e az adott szakkérdéshez. Elvárható, hogy valaki képes legyen megítélni saját magáról, hogy ért-e egy adott területhez, azonban a szakértő szubjektív álláspontja dönt egy olyan kérdésben, melynek objektív alapokon kellene nyugodnia. A legjobb eset az, ha a bíró már ismer egy megbízható, kompetens szakértőt. Ennek hiányában jön az „orosz rulett”, a szakértői névsorból választ valakit.

1.2. A bíró dönt, a szakértő bizonyít

A bíróság ítélezését a törvény szerint szabályozott bizonyítási eljáráson alapul, aminek alapja a bizonyítási eszközök megléte, melyek közé tartozik a szakértői vélemény is. Egy jó szakember a kompetenciájába eső kérdésekre megfelelő választ tud adni, azonban ezek a válaszok gyakran nehezen értelmezhetőek a kirendelők, illetve a felek számára. A szakemberrel szemben egy igazságügyi szakértő azt is tudja, hogy idővel a bírót döntési helyzetbe kell hoznia, legalább két kérdés vonatkozásában. Elsődlegesen a tekintetben, hogy mik a szakértői vizsgálat tényyszerű alapjai, másodlagosan pedig, hogy mire alapozza a szakértő a véleményét.⁵ Fontos, hogy a szakértői vizsgálat tényyszerű legyen és hiteles. A jogalkalmazásban kizárólag az számít bizonyítéknak, amit a bíró annak ítél, azonban ők speciális szakkérdésekhez nem értenek, ezért a szakértői vélemény csak akkor fogadható el bizonyíték gyanánt, ha az meggyőző, vagyis aggálytalan.

Tehát a bíró nem köteles minden esetben elfogadni a szakértő által mondottakat, az utolsó döntés mindig az ő kezében van. Jogában áll elfogadni, elutasítani vagy annak kiegészítését kérni. Az elutasítás valamint a kiegészítés akkor lehetséges, ha a szakértői vélemény valamely okból aggályosnak bizonyul.⁶ Jelenleg még mondhatjuk, hogy a szakértői munka jelentős, azonban egyre kevésbé elfogadható a „szakértői bizonyítás szabadjára engedése”.⁷

⁵ BÁNYAI i. m. 30.

⁶ A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.) 168. §.

⁷ GRÓSZ Tamás: A szakértői bizonyítás megújításának kísérlete Angliában és Walesben. *Büntetőjogi Szemle*, 2013/1–2. 15.

1.3. Objektív-e a szakértői vélemény?

Úgy gondolom, hogy e kérdés megválaszolását tanulmányomban két oldalról kell megközelíteni: szakmai és tartalmi szempontból. Hiszen fontos, hogy az objektív szakértői vélemény elkészítéséhez a szakértő megfelelő szakértelemmel rendelkezzen, majd ehhez mértén tartalmilag munkáját úgy készítse el, hogy az az eljáró hatóság számára valóban segítség legyen.

1.3.1. Szakértelem

Ahogy azt már korábban írtam, a Be. 99. §-a kimondja, hogy milyen esetben kell szakértőt az eljárásban mindenképpen alkalmazni: Ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez *különleges szakértelem* szükséges, szakértőt kell alkalmazni.

A tényállásban figyelemre méltó a „különleges szakértelem” szókapcsolat. Érdeemesnek tartom jobban megvizsgálni az objektív szakértői vélemény kérdésében, hogy mit is érthetünk ezalatt. A különleges szakértelem fogalma Gödöny József definíciójában így szól:

„A különleges szakértelem határainak megvonásánál mindekelőtt abból kell kiindulni, hogy ez a fogalom állandóan változó tartalmat takar. A tudományok, a technika, az ipar és a művészetek egyre újabb és újabb olyan ismereteket eredményeznek, amelyekkel csak az adott terület szakemberei rendelkeznek és amelyek így a büntetőeljárás szempontjából a különleges szakértelem fogalma alá esnek.”⁸

A különleges szakértelemnek azonban van egy negatív meghatározása, amit voltaképpen a bíróság dolgozott ki és nem vesz figyelembe. Eszerint a középiskolai érettségi követelményszintjéhez szükséges tudásanyag nem lehet a különleges szakértelemnek a tárgya. Az objektivitásnak elengedhetetlen feltétele a különleges szakértelem léte. Ha a szakértő megfelelő tudással rendelkezik, akkor objektív véleményt fog tudni alkotni a hatóság számára. Ha nincs

⁸ GÖDÖNYJÓZSEF: *Igazságügyszakértők a nyomozásban*. (Kriminálisztikai Tanulmányok, III.) Budapest, KJK, 1964. 7.

a megfelelő kompetencia birtokában az illető, akkor szubjektív elemek törnek előre, így ezáltal sok esetben akaratlanul is félrevezethetik az eljáró hatóságot.⁹

1.3.2. Tartalom

A szakértők számára fontos, hogy a szakértői vélemény megalkotásánál három dologra törekedjenek: a közérthetőségre, az ellenőrizhetőségre, valamint a rekonstruálhatóságra. Tisztában kell lenniük azzal, hogy az eljárásban betöltött szerepük célja, hogy véleményükkel a jogalkalmazó munkáját elősegítsék. Ha jogalkalmazó a szakértői véleményből, elmondásból valamit vagy semmit nem ért, az nem róható fel a jogalkalmazónak. A szakértő feladata az, hogy szakvéleményét világosan, tömören, teljesen pártatlanul készítse el. A „jó” szakértői vélemény az előírt formai követelményeknek is megfelel. Tartalmaznia kell a megbízást, a feladatot, előzményeket, az általa használt szakértői vizsgálatot, annak módszereit, a szakértői megállapításokat, a választ a hatóság által feltett kérdésre, végül pedig összefoglalni az eddigieket, és szignálnia kell az ellenőrizhetőség jegyében.¹⁰

Mind a szakmai kompetencia birtokában, mind az imént említett tartalmi elemek betartásával mondható az, hogy a szakértői vélemény objektív. Amennyiben valamelyik tényező ezek közül nem állapítható meg, akkor az objektivitás azzal arányosságban csökken.

2. Az igazságügyi elmeorvos szakértők és az igazságügyi pszichológus szakértők szerepe, jelentősége a büntető eljárásban

2.1. Pszichológus–pszichiáter elhatárolása

Fontos még az elején tisztázni, s elhatárolni egymástól melyek az alapvető különbségek a pszichológia és a pszichiátria között.

Pszichiátriának nevezzük más néven az elmekórtant, az orvostudománynak a pszichés, mentális rendellenességeket kutató, vizsgáló, gyógyító ágát.

⁹ www.ibolyatibor.atw.hu/Sajat/16.pptx (letöltve: 2016. 05. 28.)

¹⁰ www.ibolyatibor.atw.hu/Sajat/16.pptx (letöltve: 2016. 05. 28.)

A pszichológia más néven lélektan, ezzel szemben lelki folyamatokkal, tevékenységekkel és állapotokkal, összefoglalva a lelki jelenségekkel foglalkozó tudomány. Feladata, hogy ezeket a jelenségeket leírja és ismertesse, megállapítsa bekövetkezésük feltételeit valamint hatásukat más jelenségekre, belső természetüket és lefolyásuk törvényszerűségeit kutassa.¹¹ Ebből megállapítható, hogy a pszichiáter orvosi diplomával rendelkező személy lehet a szakvizsgájának a letételével.

A pszichológusokat pedig az egyetemek bölcsészettudományi karán képezik, bölcsészdiplomával rendelkező személy lehet pszichológus. Szakvizsgát ők is különböző területeken tehetnek, leginkább klinikusi szakvizsgával rendelkezőkkel találkozhatnak az igazságügyi szakértői területen.¹²

Az igazságügyi pszichológia egy alkalmazott tudomány, voltaképpen a pszichológia tudományrendszerének a gyakorlatba állítása.¹³ Tevékenysége során szinte a pszichológia minden egyes ágának elméleteit, módszereit alkalmaznia kell. Az eljárás több szakaszában is kifejtheti tevékenységét, főleg újabb kérdések felmerülése esetében, ám a leggyakoribb a büntetőügyek esetében a nyomozati szakba történi bevonása.¹⁴ Fontos még megjegyezni azt, hogy a pszichológus szakértőnek a kapcsolata a vizsgált személlyel csak és kizárólag a szakértői vizsgálatra jellemző viszonyt foglalhatja magába. Bármilyen más jellegű kapcsolat nem engedélyezett.

Tevékenységük etikai szempontból szigorúan szabályozott a Magyar Pszichológia Társaság és a Magyar Pszichológusok Érdekvédelmi Egyesületének közös etikai kódexe, illetve bizottsága továbbá a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara Etikai Bizottságának etikai tanácsa által.¹⁵

Pszichológus szakértő közreműködhet társszakértőként vagy szakközreműködőként. Ezek az esetek életellenes ügyeknél, gondnokság alá helyezés során fordulnak elő. Az elmeorvos szakértő itt komplett vélemény kialakítására törekszik, emiatt kérheti a pszichológus véleményét. Ebben az esetben az elmeorvos szakértő beleépíti a saját véleményébe, vagy mellékelten csatolja a pszichológus véleményét a sajátjához.

¹¹ BARTHA Lajos: *Pszichológiai értelmező szótár*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1981.

¹² TÓTH Éva – BELOVICS Ervin (szerk.): *A büntetőeljárás segéd tudományai*. Budapest, Pázmány Press, 2015. 581.

¹³ Az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről részletes tájékoztatást az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 20. sz. módszertani levele szolgáltat.

¹⁴ TÓTH–BELOVICS i. m. 582.

¹⁵ Uo.

Azonban előfordul, hogy önálló szakértőként lép fel, ha lélektani ismertekre van szükség. Ilyen esetek például a gyermek elhelyezési ügyek, szexuális bűncselekmények és egyre gyakoribb az életellenes ügyek vagy egyéb súlyos bűncselekmények bekövetkezésénél.¹⁶

Az igazságügyi elmeorvos szakértői vélemény rendeltetése az, hogy a jogalkalmazó döntését elősegítse, s a pszichés tevékenységet tényekre alapozva, valóságban tárja fel, minden további magyarázatot nélkülözve. A szakértő vizsgálata során klinikai szempontok mentén értékeli és leírja az egyes pszichopatológiai tüneteket, majd megállapítja a pszichés betegség (mental disease/ pszichés zavar/mental disorder) létét. A diagnosztikai szempontokon túl, vizsgálat alá veszi a terhelt személyiségét, annak változását környezeti-társadalmi hatásokra, a cselekmény és a terhelt egymáshoz való viszonyát (ún. motiváció), valamint a terhelt cselekménykori és a cselekményt közvetlen követő pszichés állapotát. Meg kell állapítania, hogy fennáll-e pszichés zavar, ebből adódóan kóros elmeállapot, abban az esetben, ha igen, akkor befolyásolta-e a terheltet abban, hogy a cselekmény veszélyességét felismerje, s annak megfelelően cselekedjen. A szakértő a bíróság beleegyezésével a szakértői vizsgálatba társszakértőt (például: pszichológust, neuropszichológust), szakkonzultant (például: neuroradiológust, epileptológust, infectológust) vonhat be, hogy elősegítse a megfelelő szakvélemény kialakítását.¹⁷

2.2. A beszámítási képesség vizsgálata

A beszámítási képesség megléte a büntethetőség feltételét képezi. Akkor kell a vizsgálatot végrehajtani, ha a terhelt beszámítási képességével kapcsolatban aggály merül fel.

A beszámíthatóságot csak törvényben meghatározott külső kényszer, fenyegetés, (belső) egyénben rejlő biológiai ok és a gyermekkor zárhatja ki, illetve korlátozhatja. Abban az esetben ha a beszámítási képesség teljesen hiányzik, nincs alanya a bűncselekménynek, mivel aki nem beszámítható, az bűnösen sem cselekedhet (beszámíthatóság tág értelemben az alannyá válást jelenti), tehát bűncselekmény a törvényi tényállásba foglaltakkal való formai egyezés ellenére sincs. A korlátozottság lehet enyhe, közepes és súlyos; az utóbbi esetben akár korlátlan enyhítésre is lehetőség van.

¹⁶ Uo. 583.

¹⁷ Uo. 505–506.

A Legfelsőbb Bíróság 154. büntető állásfoglalása II. 4. pontja szerint a beszámítási képesség korlátozottsága enyhítő körülmény, akkor is, ha a Btk. 24. § (2) bekezdésének alkalmazására nincs alap. Büntetőjogi értelemben beszámíthatatlan terheltet nem az általánosan ismert racionális gondolatmenet jellemzi, hiszen hiányzik belőle a logikusság és a kiszámíthatóság. Figyelembe kell venni azonban azt, hogy ezek a szempontok nem minden deliktum esetében hatnak kizáró vagy befolyásoló körülményként. Bizonyos személy elleni erőszakos cselekményre hajlamosító, a tudatot károsan befolyásoló elmetorzulás nem biztos, hogy például egy vagyon elleni cselekmény tekintetében is kizáró vagy befolyásoló tényezőként hat. Az előzőekből következően a kóros elmeállapotú bűnelkövető felelősségéről való döntésnél nem elég csupán annak a megállapítása, hogy ő követte-e el a kérdéses bűncselekményt (*imputatio facti*), hanem annak a kérdésnek az eldöntése is nélkülözhetetlen, hogy a kóros elmeállapot kizárta-e vagy csak korlátozta cselekménye társadalomra veszélyességének felismerésében, illetve az ennek megfelelő cselekvésben (*imputatio iuris*). A beszámíthatóság és a korlátozott beszámíthatóság megkülönböztetésének a kóros elmeállapot esetében két feltétele van: az egyik minőségi, amely az elmebeli rendellenesség fajtája szerint tesz különbséget; a másik a mennyiségi, amely az elmebeli rendellenesség foka szerint differenciál. Az előre kitervelt módon elkövetett emberölést akár korlátozott beszámítási képességű személy is elkövetheti; a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezés nem jelenti a büntetőjogi felelősségre vonhatóságot kizáró kóros elmeállapot fennállását, csupán akkor vehető figyelembe, ha az orvos szakértő oly fokúnak állapítja meg, amely kizárja a cselekmény következményeinek felismerését, illetve ennek megfelelő cselekvést.

Az elmebetegség ritkán zárja ki a beszámíthatóságot, csupán bizonyos típusú bizonyos bűncselekményeket zár ki; a megítélés az epilepsziásokkal kapcsolatban különösen nehéz, meglétét ugyanúgy nehéz bizonyítani, mint kizárni is. A tudatzavar sem zárja ki a beszámíthatóságot, hiszen van szabad akarat, csak, ha megállapítják az elmezavart előidéző erős indulati állapotot és az kóros jellegű, ekkor korlátozhatja vagy teljesen kizárhatja ezt; ilyenkor akár felmentő ítélet is születhet.¹⁸ Ha a patológiás indulat olyan szintű tudatboruláshoz vezet, amely kizárja a cselekmény társadalomra veszélyes következményeinek felismerését vagy azt, hogy az elkövető ennek a felismerésnek megfelelően cselekedjen, akkor az elkövető büntethetősége kizárt, ha pedig ennek felismerésében korlátozta, akkor korlátlan enyhítés lehetséges. A fiziológiás indulat megállapítása

¹⁸ 3/2013. számú büntető jogegységi határozat I. rész B. pont 6. alpont.

teljes mértékben kizárhatja az elkövető beszámíthatóságát.¹⁹ A személy elleni erőszakos cselekmények többek közt: emberölés, erős felindulásból elkövetett emberölés, testi sértés súlyosabbnak minősülő esetei; a könnyű testi sértés vétségét elkövető kóros elmeállapotúval szemben nem rendelhető el kényszer-gyógykezelés,²⁰ illetve akkor sem, ha a bűncselekményt jogos védelmi helyzetben követte el.²¹

2.3. Az igazságügyi elmeorvos és pszichológus jelentősége emberölési ügyekben

Emberölési ügyek vizsgálatában az igazságügyi elmeorvos és a pszichológus is döntő szerepet játszik.

Az igazságügyi elmekórtan megvizsgálja, hogy fennáll-e pszichés betegség, kóros személyiségvonások, személyiség szerkezet, személyiség. A vizsgálat során különös figyelmet fordít a szakértő arra, milyen a terhelt külső megjelenése, hogy képes más emberekkel felvenni a kontaktust, hogyan viselkedik a vizsgálat során. A személy képes-e az észlelet valós jelentőségét felmérni, az észleleteket pedig egymással összekötni. Ha nem, akkor az érzékelő-, észlelő-, felfogókészségek zavaráról beszélhetünk. Megfigyelik még a gondolkodást, beszédet, affektivitást, különböző kényszereket, motivációt (magába foglalja a kezdeményező-készséget, energikusságot, tetterőt), akaratot, téves eszmék létét, különböző érzékcsalódásokat, én-kép zavar fennálltát, valamint speciális esetekben még minden egyéb észlelt jelenséget. Ennek vizsgálata rendkívül fontos az öngyilkosság esetében, mivel ebben az esetben már kialakul az elkövetőben a passzív halálvágy, öngyilkosságról való fantáziálások elindulnak, s gondolatok kialakulnak. Megvizsgálják az elkövető rendelkezik-e valamilyen rendellenességgel: schizofréniával, schizotípiás és paranoid rendellenességekkel, hangulatzavarokkal (affektív rendellenességek), tudatzavarokkal, személyiségzavarokkal, organikus és szimptomatikus mentális zavarok valamelyikével. Megnézik, gyengeelméjű-e az elkövető, valamint azt, hogy pszichoaktív szer használata előidéz-e mentális és viselkedészavarokat, ha igen akkor az elkövetés idején ennek hatása alatt állt-e az illető.²²

¹⁹ KUTI László: *A beszámítási képesség fogalma*. http://www.eurodetection.hu/beszamitasi_kepesseg.php (letöltve: 2016. 05. 02.)

²⁰ BH 1992. 452.

²¹ BH 1993. 724.

²² TÓTH-BELOVICS i. m. 583.

Az igazságügyi elmeorvosi vizsgálat rideg, távolságtartóbb eljárást feltételez. Ezzel szemben az igazságügyi pszichológus általi vizsgálat nyitottabb, kötetlenebb szituációt teremt, melynek sajátossága, hogy mindig négyszemközti helyzetben zajlik. A pszichológust elsősorban a vizsgálandó személy érdekli, míg a hatóságok figyelmében a vizsgálandó ügy áll.²³ A vizsgálat során a vizsgálandó személy célzott, tematikus kérdezése történik, az intelligenciát megpróbálják mérni különböző részpróbák segítségével. Ez lehet verbális (például helyzetek megértésével, számismétléssel, számolási feladatokkal, összehasonlítással), valamint cselekvéses részpróbákkal (például rejtjelezés, mozaikpróba, szintézispróba stb.). Ezek teljesítése az intelligencia kvóciensben jelenik meg (IQ), ezen felül egy képet is ad a vizsgált személy személyiségéről is. Például, hogy visel egy kudarcot? Mennyire volt magabiztos? Megfigyelik továbbá, hogy a személy a társadalmi normákhoz hogyan viszonyul? Felismeri-e őket?

- Ha nem, akkor a beszámítási képesség hiánya állt fent.
- Ha felismeri, de nem fogadja el, akkor deviáns (disszociális) norma szerint él, cselekszik.
- Ismeri és el is fogadja, de külső vagy belső ok miatt nem képes azok teljesítésére. Ezekben az esetekben különösen jelentős szerepe van a pszichológus szakértőknek: bűncselekményhez vezető út feltárásában, motiváció kiderítésében stb.

Mindezek alapján alakul ki egy kép a vizsgált személyről, amely alapjául szolgál a szakértői véleménynek. Ezt a jogalkalmazó nem bírálhatja felül. Nem kidolgozott még a szakértői véleménynek az ellenőrzése (quality control), azonban ez a jogalkalmazónak és a szakértőnek is az igénye lenne. Rendkívül fontos emiatt is a folyamatos pszichiátriai és jogi szakmai továbbképzés, ami alapfeltétele a használható és szakmailag megalapozott szakvélemény elkészítésének.²⁴

3. A büntethetőségi korhatárral kapcsolatos kérdések

Napjainkban a fiatalabb korosztály által elkövetett deliktumok nagy száma politikai, közéleti, szakmai viták sokaságát váltotta ki. Nem volt ez másként Büntető (anyagi) Kódexünk²⁵kodifikálásakor sem. Sokáig a generális leszállítás

²³ Uo. 584.

²⁴ Hans Ludwig KRÖBER – Dieter DÖLLING – Norbert LEYGRAF – Henning SASS: *Handbuch der Forensischen Psychiatrie*. Berlin–Heidelberg, Springer, 2010. 2008.

²⁵ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.).

volt a terv, majd később a 14 éves korhatár megőrzése. A hatályos Btk.-ban a büntethetőség alsó határáként elfogadott 12 év sajátos kompromisszum eredményeként született meg.²⁶ Csupán egyes, kiemelten súlyos, erőszakos bűncselekmények²⁷ esetében lehet felelősségre vonni a 12-13 éves fiatakorú elkövetőket, ha a törvény szerint meghatározott egyéb feltétel is fennállt (belátási képesség megléte). Egyes adatok szerint 2004-ben a gyermekkorú elkövető száma 4000 volt, majd stagnált, s az utóbbi időben csökkenést mutatott.

12 és 14 év közötti korosztály megoszlását – a rendelkezésemre álló adatok alapján –, az alábbi táblázat szemlélteti:

Év	2009	2010	2011
Fiatakorúak	10 036	11 248	11 034
Gyermekkorúak	2 573	2 607	2 714
A gyermekek közül 12-14 év közötti	1 676 (65%)	1 655 (63%)	1 690 (62%)

(Forrás: Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatakorúak bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről. Legfőbb Ügyészségi Informatikai Főosztály, Budapest, 2012.)

Ebből látható, hogy a gyermekkorú elkövetők 60%-a van 12 és 14 év közötti életkorban. Ergo valószínűsíthető, hogy évente 60-70 gyerek esetében vizsgálják meg pusztán azt, hogy rendelkeznek-e a büntetőjogi intézkedés elrendeléséhez szükséges belátási képességgel.²⁸ Vavró István kutatása szerint 2009-ben 12 és 14 év közöttiek 500 erőszakos és garázda cselekményt követtek el.²⁹ Azonban ezek többsége súlyos testi sértés és garázdaság volt, amik nem tartoznak a változással érintett bűncselekmények közé.

Vavró István állást foglal amellett, hogy a büntethetőségi korhatár 14 életévről 12 életévre való leszállítása téves jogalkotói reflexióesete, s azt mutatja, hogy a társadalmi problémákat a büntetőjog eszközeivel kívánják orvosolni. Szerinte egyre gyakrabban fordul elő, hogy a büntetőjog hatáskörét kiterjesztik, és olyan problémákat szeretnének vele megoldani, amikre nem a büntetőjog – hanem például a szociálpolitika, a neveléstudomány – hivatott.³⁰

²⁶ TóTH Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél. *Magyar Jog*, 2013/9. 530.

²⁷ Ezek a bűncselekmények: emberölés, erős felindulásban elkövetett emberölés, halált vagy életveszélyt okozó testi sértés, rablás, kifosztás súlyosabban minősülő esetei. Btk. 16. §.

²⁸ TóTH i. m. 531.

²⁹ VAVRÓ István: A vagyon elleni bűnözés néhány kérdése. *Belügyi Szemle*, 2012/11. 29.

³⁰ KÖHALMI László: A büntethetőségi korhatár kérdése. *Jogelméleti Szemle*, 2013/1. 12.

Ahhoz, hogy a tizennégy év alatti, tizenkettedik életévét betöltött fiataalkorú büntethető legyen, elkövetőként rendelkeznie kell a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátási képességgel. Amennyiben ez nem állapítható meg a tettes esetén, akkor büntethetőséget kizáró okként azt eredményezi, hogy nem lehet őt felelősségre vonni.³¹ Fiataalkorú által elkövetett bűncselekmény elbírálásánál számításba kell venni az elkövető: értelmi, erkölcsi, szellemi érettségét valamint önkontrollját is. (együttesen belátási képességét). A gyakorlatban tehát egy komplex vizsgálatot igényel.

A szellemi érettség alatt kognitív képességet értenek, mely alapján a fiataalkorú képes a különbséget megérteni a jogos és jogtalan között.

Az erkölcsi érettség ezzel szemben a bűn, bűnösség megélésének élményét takarja, valamint a képességet az alapvető normákkal való azonosulásra.

Az önkontroll vizsgálata a külső és belső kényszereknek való ellenálló képességét méri, rendelkezik-e a fiataalkorú kellő belső tartással ahhoz, hogy a felismert normának megfelelő magatartást tanúsítson.

A belátási képességet minden egyes esetben kell vizsgálni, s a bíróság hivatalból köteles a belátási képesség vizsgálatának elrendelésére.³² Azonban mindez megoldhatatlannak tűnő technikai problémát takar. Nem tudni azt, hogy kinek a szakmai kompetenciája azt eldönteni, hogy az ép elmeműködésű fiataalkorú elkövető erkölcsileg és értelmileg kellően fejlett-e. Ez a probléma már korábban felütötte fejét, az 1908-as büntetőnovella hatálya idején úgynevezett „Tízparancsolat-tesztet” alkalmaztak. Ez azt jelentette, hogy aki ismerte a parancsokat, belátási képességgel rendelkezett, aki nem ismerte azokat, büntetőjogilag sem felelt.³³ Felmerülő akadályokra próbálnak megoldást találni, így például gyermekkorú elkövetők esetén a szakértő kirendelésének meg kell történnie.

A kompetencia kérdésére a válasz az, hogy két szakértő igénybevétele mellett hozzák létre a szakvéleményt a beszámítási és belátási képességről. A gyermekpszichiáternek nyilatkoznia kell a gyermekkorú terhelt pszichés betegségéről, zavaráról, az igazságügyi pszichológus szakértőnek pedig a személyiségfejlődéséről. Azonban további problémát jelent, hogy minderre nincs

³¹ FICSÓR Gabriella: A belátási képességről. In: BÁNÁTI János – BELOVICS Ervin – POLT Péter – TÓTH Mihály (szerk.): *A jogegység szolgálatában. Kónya István ünnepi kötet*. Budapest, HVG-Orac, 2014. 81.

³² FICSÓR i. m. 87.

³³ A Magyar Kriminológiai Társaság 2007. január 26. napján tudományos ülést tartott az „Életkor és belátási képesség” címmel. Az ülés apropóját az új Büntető Törvénykönyv koncepciója szolgáltatta. Az összefoglalót dr. Ligeti Miklós készítette. www.vaskuti.hu/mozaik/Eletkor/belatasikepesseg.doc (letöltve: 2016. 05. 02.)

megfelelő jogszabály, valamint az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 14. és 20. számú módszertani levelei³⁴ sem szólnak a szakértők kompetenciájáról a belátási képesség tekintetében. Így egyetlen egy megoldást véleményem szerint pusztán az új büntetőeljárási törvény jelenthet számunkra.

4. Zárszó

Tanulmányomban törekedtem egy átfogó, komplex képet adni az elmeorvos szakértők jelentőségéről, szerepéről napjainkban a büntetőeljárásban. Kutatásom során végig látszott, hogy a hazai jogász világot is rendkívül megosztja a szakértők szerepe, objektivitása egy esetlegesen felmerülő szakkérdés tekintetében. Sokan támadják őket, mások oltalmazzák. Jelenleg számomra sem egyszerű állást foglalni a kérdésben, viszont abban biztos vagyok, hogy az emberölésekkel kapcsolatos bűncselekmények esetében nem kis szerepet töltenek be munkájukkal, valamint a jogalkalmazók döntésének is egy kisebb (vagy nagyobb) szeletét képezi az általuk adott vélemény. Bízom benne, hogy az új büntetőeljárási törvény megszületésével egy új korszak fog nyílni az eljárásban, s a kérdések, esetlegesen felmerülő problémák, valamint ellentétek megszűnnek, megoldásra kerülnek.

³⁴ 14. sz. módszertani levél az igazságügyi pszichiátriai szakértői vizsgálatokról és véleményezésről. http://semmelweis.hu/igazsagugy/files/2012/06/14_mszlev.pdf (letöltve: 2016. 05. 30.); 20. számú módszertani levél az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről www.miszk.hu/system/files/users/u82/20_modszertani_level.doc (letöltve: 2016. 05. 30.)